

MAKTABLARDA ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH**Quromboyeva Maftunabonu Xamdambek qizi***Xorazm viloyati Bog'ot tumani**24-son maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya Mazkur maqolamda maktablarda adabiyot darslarini samarali tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil etiladi. Tadqiqotda zamonaviy metodlardan keng foydalanish o'rganilgan. Masalan: "Aqliy hujum", "Klaster", "Davom ettir", "Taqdimot", "Blits-so'rov", "Muammoli vaziyat", "Charxpalak" kabi interfaol metodlarning adabiyot darslarida qo'llanish mexanizmlari hamda didaktik imkoniyatlari ochib berilgan. Maqolada an'anaviy va noan'anaviy darslar taqqoslanib, interfaol metodlarga asoslangan mashg'ulotlarning o'quvchilarda darsga qiziqish uyg'otish, bilimlarni mustahkamlash va nutq madaniyatini rivojlantirishdagi samaradorligi asoslab berilgan

Kalit so'zlar: interfaol metodlar, adabiyot darslari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuv, o'quvchi faolligi, ijodiy fikrlash, mustaqil ta'lim, didaktik o'yinlar, ta'lim samaradorligi, noan'anaviy dars, kommunikativ kompetensiya, tanqidiy tafakkur, dars metodlari

KIRISH

Hozirgi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim tizimi oldiga yangi va dolzarb vazifalar qo'yilmoqda. Jumladan, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish hamda bilimlarni chuqur va ongli o'zlashtirishga erishish zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, adabiyot darslari o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitish, estetik didini shakllantirish va nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois mazkur fan doirasida darslarni samarali tashkil etish, ilg'or pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarurati tobora ortib bormoqda. Ma'lumki, uzoq yillar davomida ta'lim jarayonida an'anaviy o'qitish usullari ustunlik qilib kelgan bo'lib, bunda o'qituvchi asosiy faol shaxs, o'quvchi esa ko'proq tinglovchi sifatida namoyon bo'lgan. Bunday yondashuv o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, izlanishi va ijodiy faoliyatini to'laqonli rivojlantirishga yetarli darajada xizmat qila olmaydi. Bugungi kun talablari esa dars jarayonini yangicha tashkil etishni, o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'yishni taqozo etadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar aynan shu ehtiyojdan kelib chiqib shakllangan bo‘lib, ular ta‘lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatini faollashtirish hamda bilimlarni o‘zlashtirish sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyalar tarkibida interfaol metodlar alohida o‘rin tutadi. Interfaol metodlar o‘quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishini ta‘minlab, ularni erkin fikrlashga, o‘z nuqtai nazarini asoslab berishga va jamoa bilan hamkorlikda ishlashga o‘rgatadi. Natijada o‘quv jarayoni qiziqarli va samarali mashg‘ulotga aylanadi. Shuningdek, interfaol metodlar yordamida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar bilimlarni tayyor holda emas, balki mustaqil izlanish, tahlil qilish va xulosa chiqarish orqali egallaydi. Bu esa ularning tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga, nutq faoliyatini takomillashtirishga hamda bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishga imkon yaratadi. Ayniqsa, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Davom ettir”, “Taqdimot”, “Muammoli vaziyat”, “Charxpalak” kabi metodlardan foydalanish adabiyot darslarining mazmunini boyitadi va o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Bundan tashqari, dars jarayonida turli didaktik o‘yinlar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning diqqatini jamlash, tezkor fikrlash, mantiqiy tahlil qilish hamda o‘z fikrini erkin bayon etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va bilim darajasini inobatga olgan holda metodlarni to‘g‘ri tanlash dars samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktablarda adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish nafaqat ta‘lim sifatini oshirishga, balki o‘quvchilarning har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlovchi va ijodkor shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ham adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligini yoritish va ularning amaliy qo‘llanilish imkoniyatlarini tahlil etishdan iborat. Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish o‘quv jarayonini samarali tashkil etishning muhim sharti hisoblanadi. Chunki bunday yondashuv o‘quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi, uning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilimni o‘zlari izlab topishiga, uni anglab yetishiga va amaliyotda qo‘llashiga imkon yaratadi. Mening shaxsiy mulohazam shuki, adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish nafaqat bilim berish jarayonini osonlashtiradi, balki o‘quvchilarning darsga bo‘lgan ichki qiziqishini ham sezilarli darajada oshiradi. Darhaqiqat, o‘quvchi o‘zi ishtirok etgan, fikr bildirgan va muhokama qilgan mavzuni ancha chuqurroq o‘zlashtiradi.

Interfaol metodlardan biri bo‘lgan **“Aqliy hujum”** usuli adabiyot darslarida keng qo‘llaniladi. Masalan, biror badiiy asar qahramonining xarakterini ochishda o‘quvchilarga “Bu qahramon qanday inson?” degan savol beriladi. O‘quvchilar turli fikrlar bildiradi: jasur,

sabrli, vatanparvar va hokazo. Bu esa o‘quvchilarning erkin fikrlashini rivojlantiradi va ular o‘z qarashlarini asoslashga harakat qiladi. Shuningdek, **“Klaster”** metodi orqali o‘quvchilar mavzuni tizimli ravishda o‘zlashtiradi. Masalan, **“Alisher Navoiy ijodi”** mavzusini o‘rganishda markazga mavzu yozilib, uning atrofida g‘azallar, dostonlar, ruboiylar, tarixiy asarlar kabi tushunchalar tarmoqlanadi. Natijada o‘quvchi mavzuni yaxlit holda anglaydi. Mening fikrimcha, bu metod o‘quvchilarning tafakkurini tartibga solishda juda samarali vosita hisoblanadi. **“Davom ettir”** metodi ham adabiyot darslarida samarali qo‘llaniladi. Masalan, o‘qituvchi bir jumlaning boshlab beradi: **“Asarda muallif insoniy fazilatlarini..”** o‘quvchilar esa uni davom ettiradi. Bu metod o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini, matn bilan ishlash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Darhaqiqat, bunday mashqlar o‘quvchini faollikka undaydi va uning xotirasini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, **“Taqdimot”** metodi orqali o‘quvchilar mustaqil izlanish olib boradi. Masalan, **“Alisher Navoiy hayoti va ijodi”** mavzusida o‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, biri shoirning hayot yo‘lini, boshqasi asarlarini, yana biri uning lirik merosini yoritadi. Bu jarayonda o‘quvchilar nafaqat bilim oladi, balki nutq madaniyatini, jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Mening kuzatishlarimga ko‘ra, taqdimot darslari o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi. **“Muammoli vaziyat”** metodi esa o‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga undaydi. Masalan, **“Agar asar qahramoni boshqa qaror qabul qilganida voqealar qanday rivojlan ar edi?”** degan savol o‘rtaga tashlanadi. O‘quvchilar turli variantlarni ilgari suradi, bahs-munozara yuzaga keladi. Bu esa o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi. Shu bilan birga, **“Charxpalak”** texnologiyasi darsni mustahkamlash bosqichida juda qo‘l keladi. O‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, berilgan topshiriqlarni navbatma-navbat bajaradi va bir-birining ishini tahlil qiladi. Bu metod orqali o‘quvchilar o‘z bilimlarini baholashni o‘rganadi. Mening shaxsiy fikrimcha, bu usul o‘quvchilarda mas’uliyat hissini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Adabiyot darslarida turli **didaktik o‘yinlar** ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, **“Domino”**, **“Kimman?”**, **“Ta’rifni top”** kabi o‘yinlar orqali o‘quvchilar bilimini mustahkamlaydi. Bu o‘yinlar davomida o‘quvchilar o‘zini erkin tutadi, fikrini bema’alol ifodalaydi. Natijada ularda ishonch va qiziqish ortadi.

1-Jadval: Adabiyot darslarida interfaol metodlar va ularning samarali qo‘llanilishi

№	Metod nomi	Qachon qo‘llash maqsadga muvofiq	Didaktik maqsadi	Samaradorligi (foydasi)
1	Blits-so‘rov	Tezkor nazoratda	Bilimni tekshirish	Tez fikrlashni rivojlantiradi
2	Muammoli vaziyat	Yangi mavzu yoki muhokamada	Tanqidiy fikrlash	Muammoni hal qilish ko‘nikmasini oshiradi
3	Charxpalak	Takrorlash va baholashda	Jamoaviy ishlash	O‘z-o‘zini baholashni o‘rgatadi
4	Venn diagrammasi	Taqqoslash mavzularida	Tahliliy fikrlash	O‘xshash va farqli jihatlarni aniqlaydi
5	Baliq skeleti	Muammo tahlilida	Sabab-oqibatni aniqlash	Mantiqiy tahlilni rivojlantiradi
6	Konseptual jadval	Murakkab mavzularda	Tizimli o‘rganish	Axborotni tartiblaydi
7	Rolli o‘yin	Badiiy asar tahlilida	Obrazni anglash	Ijodkorlik va his qilishni rivojlantiradi
8	Munozara	Bahsli mavzularda	Fikrni himoya qilish	Tanqidiy tafakkurni oshiradi
9	INSERT metodi	Matn bilan ishlashda	Faol o‘qish	Matnni chuqur tushunishga yordam beradi
10	Didaktik o‘yinlar	Har bosqichda	Qiziqishni oshirish	Motivatsiyani kuchaytiradi
11	O‘yla–juftlash–bo‘lish	Savol-javob jarayonida	Hamkorlikda fikrlash	Barcha o‘quvchilarni jalb qiladi
12	Aql xaritasi (Mind map)	Murakkab mavzularda	Vizual tafakkur	Eslab qolishni osonlashtiradi
13	Keys-stadi (Case study)	Hayotiy vaziyatlarda	Amaliy fikrlash	Nazariyani amaliyot bilan bog‘laydi
14	Loyihaviy ta’lim	Uzoq muddatli topshiriqlarda	Mustaqil ta’lim	Tadqiqotchilik ko‘nikmasini rivojlantiradi
15	Teskari sinf (Flipped classroom)	Uy va dars integratsiyasida	Mustaqil o‘rganish	Darsda faol muhokama imkonini beradi
26	Raqamli testlar	Baholashda	Bilimni qiziqarli tekshirish	Raqamli ko‘nikmalarni rivojlantiradi

Yana bir muhim jihat shundaki, interfaol metodlar darsni bir xillikdan saqlaydi. Chunki har bir dars turli metodlar asosida tashkil etiladi. Bu esa o‘quvchilarning zerikib qolishining oldini oladi. Darhaqiqat, o‘quvchi uchun qiziqarli tashkil etilgan dars eng samarali dars hisoblanadi. Interfaol metodlardan foydalanish adabiyot darslarining sifatini oshiradi, o‘quvchilarning bilim darajasini yuksaltiradi va ularni mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllantiradi. Mening shaxsiy kuzatishlarim shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlar qo‘llanilgan darslarda o‘quvchilarning faolligi, qiziqishi va natijalari ancha yuqori bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, maktablarda adabiyot darslarini samarali tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanish muhim pedagogik omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida olib borilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Mening shaxsiy mulohazam shuki, interfaol metodlar qo‘llanilgan darslarda o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi ancha yuqori bo‘ladi. Darhaqiqat, o‘quvchi o‘zi faol ishtirok etgan, fikr bildirgan va muhokama qilgan mavzuni chuqurroq o‘zlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Toxtaxodjayeva M.X. (tahrir ostida). *Pedagogika*. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
2. Mavlonova R., va boshqalar. *Pedagogika*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
3. Bobomurodova A. *Ona tili ta’limida o‘yin-topishmoqlardan foydalanish*. – Toshkent: Musiqa, 2009.
4. Muslimov N.A., Usmonboeva M., Mirsoliyeva M. *Innovatsion ta’lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik*. – Toshkent, 2016.
5. Avlayev O.U., Jo‘rayeva S.N., Mirzayeva S.P. *Ta’lim metodlari*. – Toshkent: Navro‘z, 2017.
6. G‘ulomova M.X., Sobirova N.K. *Yangi innovatsion texnologiyalari yordamida ta’lim samaradorligini oshirish usullari*. – Toshkent, 2009.
7. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. *Ona tili o‘qitish metodikasi*. – Toshkent: Nosir, 2009.
8. Turdiyeva G.T. *Ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish*. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 2023.
9. Johnson D.W., Johnson R.T. *Active Learning: Cooperation in the Classroom*. – USA, 2014.
10. Bonwell C., Eison J. *Active Learning: Creating Excitement in the Classroom*. – Washington DC, 1991.